

Άρης ΚΟΥΤΟΥΓΚΟΣ

ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ

Περίληψη

Στό άρθρο αυτό ή θέση τοῦ Feysabend γιά τή δυνατότητα σύγκρισης ασύμμετρων θεωριῶν ἐξετάζεται σέ ἀντιπαράθεση μέ τό γενικό ἐννοιολογικό πλαίσιο τῆς παραδοσιακῆς ἐπιστημολογίας πού ἀφορᾷ τίς ἐννοιες “ὀρθολογισμός”, “ἀντικειμενικότητα” καί “πρόοδος”, καθώς καί ὀρισμένες πλευρές τῆς κριτικῆς στάσης πού προκύπτει ἀπό τό πλαίσιο αὐτό ὡς πρὸς τή θέση τῆς ἀσύμμετρίας. Προτείνεται ἐπίσης ἕνα ἐννοιολογικό πλαίσιο, πού ἂν τό υἱοθετήσει κανεῖς θά μπορέσει νά κατανοήσει τή θέση τοῦ Feysabend ὡς τό εἶδος τῆς κριτικῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου πού ξεπερνᾷ τό βεληνεκές τῆς διαψευσιμότητας τοῦ Popper, ἐνεργοποιώντας τή δυνατότητα κριτικῆς στόν συνολικό διάλογο τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητας.

Summary

ARIS KOUTOUGOS: REALISM AND METHODOLOGICAL PLURALISM. In this paper Feysabend's thesis about the possibility of comparing incommensurable theories is examined against the general conceptual context of the traditional philosophy of science concerning “rationalism”, “objectivity” and “progress” as well as some aspects of the resulting critical attitude towards the incommensurability thesis. A new conceptual

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ 38 (1985), σσ. 169 - 180

Copyright © 1985 ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ, Ἀθήνα.

framework that one needs to adopt in order to understand Feyerabend's thesis as the sort of critical scientific methodology that transcends Popper's falsifiability into the dimension of a dialogue in the scientific community, is outlined.

Στό κείμενο αυτό, θά ήθελα νά συσχετίσω ἐκεῖνα ἀπό τά ζητήματα πού θίγονται στό ἔργο τοῦ Feyerabend γιά τά ὁποῖα πιστεύω ὅτι συναποτελοῦν μιά ἐπίκαιρη, γόνιμη καί φιλοσοφικά ἐνδιαφέρουσα προβληματική. Τό κυρίαρχο στοιχεῖο σ' αὐτή τήν προβληματική εἶναι βέβαια ἡ σχέση τοῦ μεθοδολογικοῦ πλουραλισμοῦ, ὅπως προβάλλεται ἀπό τόν Feyerabend στό *"Ενάντια στή Μέθοδο"* μέ τίς κλασικές μετα-επιστημονικές ἀπόψεις γιά τό 'ρεαλισμό', τήν 'ἀντικειμενικότητα', τήν 'ὀρθολογικότητα' καί τήν 'πρόοδο' τῆς ἐπιστήμης.

Πιό συγκεκριμένα, ἡ σχέση αὐτή ἐξετάζει τίς ἐπιπτώσεις ἢ τό συμβιβασμό τοῦ μεθοδολογικοῦ πλουραλισμοῦ μέ τό ἐξῆς περίπου σχῆμα σύνδεσης τῶν παραπάνω ἐννοιῶν: ἡ *ὀρθολογικότητα* στήν ἐπιστήμη προϋποθέτει τή χρήση *ἀντικειμενικῶν* κριτηρίων γιά τόν ἔλεγχο καί τή σύγκριση τῶν θεωριῶν, μέ στόχο τήν ἐπιλογή τῶν 'ὀρθότερων' ἀπ' αὐτές ὥστε νά ἐξασφαλιστεῖται μιά *πρόοδος*, δηλαδή μιά προσέγγιση τῆς *πραγματικότητας* (τό στοιχεῖο τοῦ ρεαλισμοῦ).

Ὁ μεθοδολογικός πλουραλισμός τοῦ Feyerabend θεωρεῖται ὅτι θίγει αὐτό τό σχῆμα, τουλάχιστον ὡς πρός τήν κεντρική ἐννοιά του — τήν ἀντικειμενικότητα τῶν κριτηρίων ἐπιλογῆς τῶν θεωριῶν. Τά ζητήματα τώρα πού φυσιολογικά προκύπτουν ἀπ' αὐτό φαίνεται νά ἀνήκουν σέ δύο κατηγορίες. Ἡ πρώτη κατηγορία ἀφορᾷ τήν προέλευση τοῦ μεθοδολογικοῦ πλουραλισμοῦ, δηλαδή τά προβλήματα ἐκεῖνα πού προκύπτουν ἀπό τήν ἐπιστημολογική ἔρευνα καί πού νομιμοποιοῦν τόν μεθοδολογικό πλουραλισμό ὡς ἐπιστημολογική θέση μέ συγκεκριμένη ἀναφορά σ' αὐτά τά προβλήματα. Ἡ δεύτερη κατηγορία ἀφορᾷ τίς ἐπιπτώσεις τῆς θέσεως τοῦ μεθοδολογικοῦ πλουραλισμοῦ στό παραπάνω καθιερωμένο σχῆμα, οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται μέ δύο ὄψεις: ἡ πρώτη ἀντιπροσωπεύει μιά συνολική κριτική αὐτῆς τῆς θέσης, καί ἡ δεύτερη ἀποτελεῖ τή βάση γιά τήν ἐννοιολογική ἐπανεξέταση τοῦ παραπάνω κλασικοῦ σχήματος στό σύνολό του.

Θά ἐξετάσουμε τήν προβληματική πού ἐμφανίζεται μέσα ἀπό τό ἔργο τοῦ Feyerabend μέ ἀφορμή τά περισσότερο τεχνικά ζητήματα, τά ζητήματα τῆς πρώτης κατηγορίας.

Ἡ σύγκριση τῶν θεωριῶν προϋποθέτει τήν κοινή ἀναφορά τους σ' ἕνα συγκεκριμένο σύνολο φαινομένων ἢ ἀντικειμένων. Ἡ κοινή αὐτή ἀναφορά, ὅμως, ὀφείλει νά ἀντιστοιχεῖ γλωσσικά σ' ἕνα κοινό σύνολο παρατηρησιακῶν ὄρων πάνω στούς ὁποίους στηρίζεται ἡ διατύπωση τῶν ἐμπειρικῶν προτάσεων — ἐμπειρικῶν ἰσχυρισμῶν — τῆς κάθε θεωρίας (προτάσεων

πού έχουν άμεση σχέση με την έμπειρία, όπως μετρήσεις όργάνων), διαμέσου τών όποιών μπορεί νά πραγματοποιηθεί ή μεταξύ τους σύγκριση. Φυσικά, οί ίσχυρισμοί αυτοί είναι συγκρίσιμοι μόνο άν οί όροι τούς όποιους περιέχουν από κοινού έχουν τό ίδιο νόημα και την ίδια αναφορά, με κριτήρια ανεξάρτητα από τή γλωσσική όμοιότητά τους. Ό προσδιορισμός τέτοιων ούδέτερων κριτηρίων όμως είναι αδύνατος — τουλάχιστον στή γλώσσα πού διατυπώνονται οί έπιστημονικές θεωρίες —, γιατί κάθε θεωρητικό σχήμα προσδιορίζει τό δικό του πλαίσιο νοηματοδότησης τών παρατηρησιακών όρων πού χρησιμοποιεί.

Κατά τις έρμηνείες τών απόψεων κυρίως του Kuhn και του Feyerabend, τό στοιχείο αυτό εξάρτησης τής έμπειρίας από τή θεωρία έμποδίζει την αντικειμενικότητα σύγκρισης και αξιολόγησης τών έπιστημονικών θεωριών πού έχουν 'παρόμοιο' πεδίο εφαρμογής. Και χρησιμοποιώ την έκφραση 'έρμηνείες τών απόψεων' αντί 'άπόψεις', γιατί οί διενέξεις ως προς την αντικειμενικότητα και 'έπιστημονικότητα' τής έπιστήμης προκαλούνται περισσότερο από τις έπιπτώσεις του προβλήματος στή ρεαλιστική σχέση θεωρίας — πραγματικότητας, σχέση την όποία δέν φαίνεται νά άρνεϊται ούτε ό Kuhn ούτε ό Feyerabend. Αντίθετα μάλιστα, όπως ισχυρίζεται ό Feyerabend¹, ή συγκρισιμότητα και ή δυνατότητα κριτικής έχουν τή ρεαλιστική βάση τους κυρίως στις ασύμμετρες (incommensurable) θεωρίες επειδή άκριβώς είναι ιδιότητες πού δέν χρειάζονται κάποιο άφηρημένα προσδιορισμένο 'κοινό νόημα' τών προτάσεων τών θεωριών. Η θέση όμως αυτή του Feyerabend έχει ελάχιστα κατανοηθεί, αφού οί κριτικές είτε έπιμένουν στην τεχνική ανάλυση του σημασιολογικού προβλήματος τής κοινής (ή μερικά κοινής) αναφοράς και του κοινού νοήματος τών παρατηρησιακών όρων, είτε έπιστρατεύονται νά "σώσουν" την αντικειμενικότητα τής έπιστήμης από την πολεμική του Feyerabend ενάντια στους σταθερούς κανόνες έπιλογής τών θεωριών, είτε άκόμη νά εξασφαλίσουν την 'ύπαρξη' του ύπαρκτου κόσμου μέσα από μία στάση πού εκφράζεται στην πεποίθηση μιας άμεσης, περίπου μηχανικής, αντιστοίχισης θεωριών και πραγματικότητας.

Ένα τέτοιο παράδειγμα ρεαλιστικής τοποθέτησης άποτελεί ή έρμηνεία τής ασύμμετρίας από τον M. Devitt². Τό παράδειγμα μπορεί νά θεωρηθεί χαρακτηριστικό για τό είδος τής παρανόησης με την όποία αντιμετώπιζεται ή υπόθεση τής ασύμμετρίας καθώς και ή συμπληρωματική θέση του Feyerabend για τή δυνατότητα ανταγωνιστικής σχέσης τών ασύμμετρων θεωριών.

Συγκεκριμένα ό Devitt έπιχειρεί μία ανάλυση τής θέσης για την εξάρτηση τών παρατηρησιακών προτάσεων από τή θεωρία σε δύο έπιμέρους θέσεις: μία σημασιολογική και μία γνωσιολογική (epistemic). Κατά τον Devitt ή σημασιολογική θέση άφορᾷ την εξάρτηση του νοήματος τής παρα-

τηρησιακής πρότασης από τη θεωρία, θέση την οποία θεωρεί λανθασμένη, ενώ ή γνωσιολογική άφορᾶ την κρίση μας για την αλήθεια της παρατηρησιακής πρότασης, κρίση την οποία δέχεται ότι είναι πράγματι εξαρτημένη ως ένα βαθμό από τις θεωρίες που χρησιμοποιούμε³. Στην τοποθέτηση αυτή προϋποτίθεται κάποιο νόημα τῶν ὄρων που συνιστοῦν τις παρατηρησιακές προτάσεις, τό ὁποῖο δέν καθορίζεται από τη θεωρία καί διαφέρει από τόν (θεωρητικά) εξαρτημένο προσδιορισμό της ἀληθοτιμῆς τῶν προτάσεων. Ἐν συνεχείᾳ, ὡς ἀπαραίτητη σημασιολογική βάση για τή σύγκριση θεωριῶν θεωρεῖται ή ἀναφορά (καί ὄχι τό νόημα) τῶν ὄρων μιᾶς παρατηρησιακής πρότασης⁴. Ἡ ἀληθοτιμή λοιπόν της πρότασης εἶναι ἀποτέλεσμα της ἐκλογῆς μιᾶς θεωρίας ἀπό τήν ὁποία προσδιορίζεται ή ἀναφορά τῶν ὄρων αὐτῆς της πρότασης⁵. Ἡ 'γνωσιολογική' ὅμως αὐτή ἐξάρτηση της ἀληθοτιμῆς (ή ὁποία προκύπτει ἀπό τόν προσδιορισμό της ἀναφορᾶς τῶν ὄρων της πρότασης) δέν ὀδηγεῖ σέ ἀσυμμετρία· ἀντίθετα μάλιστα ἀνοίγει τό δρόμο για τή σημασιολογική σύγκριση δύο θεωριῶν, ἀφοῦ μέσα ἀπό κάποια τρίτη θεωρία μποροῦν καταρχήν νά προσδιοριστοῦν οἱ ἀναγκαῖες για τή σύγκριση κοινές ἀναφορές.⁶

Στήν πραγματικότητα ὁ Devitt ἐπιχειρεῖ νά καταρρίψει τή θέση της μῆ συγκρισιμότητας ή ἀσυμμετρίας μ' ἕνα τέχνασμα μετάφρασης τοῦ προβλήματος της σύγκρισης σ' ἕνα ρεαλιστικό πλαίσιο. Ἡ βασική ὑπόθεση ἐξάρτησης τοῦ νοήματος που ὀδηγεῖ στό πρόβλημα της ἀσυμμετρίας μετονομάζεται σέ ἐξάρτηση τοῦ πλήθους τῶν ὄντων (στά ὁποία ἀναφέρεται ἕνας ὄρος) ἀπό τή σχετική μέ τό γνωστικό ἀντικείμενο ἐπιστημονική θεωρία. Ἐτσι, τό πραγματικό πρόβλημα της σύγκρισης δίνει τή θέση του σ' ἕνα ὑποτιθέμενο πρόβλημα ἀπροσδιοριστίας (ή "προσδιορισμοῦ") της ἀναφορᾶς. Ὁ προσδιορισμός αὐτός ὅμως δέν ἀποτελεῖ πρόβλημα, ἀρκεῖ νά διαθέτουμε τά κριτήρια για νά ἐπιλέξουμε τις θεωρίες που θά τόν πραγματοποιήσουν. Ἡ ἐπιλογή αὐτῶν τῶν θεωριῶν προσφέρει τελικά τόν κριτή στή σημασιολογική σύγκριση ἄλλων θεωριῶν, καθορίζοντας τις ἀληθοτιμές τῶν ἐπίμαχων παρατηρησιακῶν προτάσεων ἀφοῦ πρῶτα τούς ἐξασφαλιστοῦν συγκρίσιμες ἀναφορές. Ἡ ἀρχική λοιπόν διάκριση τοῦ Devitt ἀνάμεσα στήν ἐξάρτηση τοῦ νοήματος καί στήν ἐξάρτηση της ἀληθοτιμῆς φαίνεται μᾶλλον τεχνητή, ἐφόσον ή ἀληθοτιμή της παρατηρησιακής πρότασης, στό πλαίσιο αὐτό της ρεαλιστικῆς προσέγγισης, ἔχει ξεφύγει ἀπ' τήν ἐξάρτηση της ὀπτικῆς τοῦ δικοῦ της θεωρητικοῦ σχήματος καί πρόκειται στήν οὐσία για ἕνα ἄλλο εἶδος ἐξάρτησης ἀπό αὐτό (της 'αὐτοεξάρτησης') τοῦ ἐμπειρικοῦ νοήματος. Ἄρα ή λύση τοῦ προβλήματος της σημασιολογικῆς σύγκρισης ὡς μετατόπιση της ἐξάρτησης τοῦ νοήματος σέ ἐπίπεδο ἐξάρτησης της ἀληθοτιμῆς (ἀπό κάποια ἐπιλογή ὀρθότερων θεωριῶν) ἀποτελεῖ στήν οὐσία ἐγκατάλειψη τοῦ προβλήματος της σημασιολογικῆς σύγκρισης, ὅπως αὐτό

διατυπώνεται από τον Feyerabend. 'Η επιλογή και επιβολή της οπτικής μιᾶς θεωρίας για νά καθοριστεί ένα κοινό εμπειρικό περιεχόμενο άλλων θεωριῶν δέν ἔχει σχέση μέ τό πρόβλημα ὡς πρός τή δυνατότητα ἀνεύρεσης κοινῶν ἀναφορῶν (ἢ γενικότερα συγκρίσιμων στοιχείων) μέσα ἀπό αὐτές πού καθορίζονται ἄμεσα ἀπό τίς ἴδιες τίς θεωρίες πού πρόκειται νά συγκριθοῦν. "Ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ ἴδιος ὁ Devitt στό τέλος τοῦ ἄρθρου του, τό γνωσιολογικό πρόβλημα τῆς ἐπιλογῆς μιᾶς θεωρίας (ἀπ' τήν ὁποία ἐξαρτᾶται ὁ καθορισμός τῶν ἀληθοτιμῶν τῶν παρατηρησιακῶν προτάσεων) ὑπάρχει κι ἂν ἀκόμη δέν ἀντιμετωπίζουμε πρόβλημα ἀλλαγῆς νοήματος⁷.

Τί ἀπέγινε ὁμως μέ τό πρόβλημα τῆς σύγκρισης πού δημιουργεῖ ἡ ἀλλαγή τοῦ νοήματος, ἢ τῆς ἀναφορᾶς; Γιά τήν κλασική ρεαλιστική ὀπτική, τό πρόβλημα δέν ὑπῆρξε ποτέ. 'Αμέσως μετά ἀπό τήν ἐπιλογή τῆς ἀναφορᾶς (ἀντί τοῦ νοήματος) ὡς βάσης σημασιολογικῆς σύγκρισης, ἡ ρεαλιστική μετατόπιση τοῦ προβλήματος ἦταν εὐκόλη. "Αν οἱ θεωρίες δέν εἶναι παρά σωστές ἢ λάθος περιγραφές τῆς πραγματικότητας, ἡ σημασιολογική τους σύγκριση ὀλοκληρώνεται στό ἐπίπεδο σύγκρισης τῶν ἀληθοτιμῶν τῶν προτάσεών τους. 'Η σύγκριση τῶν ἀληθοτιμῶν προϋποθέτει φυσικά κάποια κοινή ἀναφορά, ἀλλά αὐτό δέν ἀποτελεῖ πρόβλημα γιά τή ρεαλιστική ὀπτική, ἀφοῦ οἱ θεωρίες, ὡς σωστές ἢ λάθος περιγραφές τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἔχουν ἕνα δυνάμει κοινό πλαίσιο ἀναφορᾶς, τό ὁποῖο μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ, ἂν ὑπάρξει ἀνάγκη, μέ διάφορες μεθόδους. "Αν τώρα ἐπιπλέον καί σύμφωνα πάντα μέ τό ρεαλιστικό σενάριο, θεωρήσουμε δυνατό τόν προσδιορισμό τῆς ἀναφορᾶς τῶν προτάσεων μιᾶς θεωρίας μέ τρόπο ἀνεξάρτητο ἀπό τήν ἴδια τή θεωρία, εἶναι σάν νά ἀπορρίπτουμε, πρίν καν τή συζητήσουμε, τή θέση τῆς ἀσυμμετρίας.

'Η ἀναγνώριση τοῦ προβλήματος τῆς ἀσυμμετρίας προϋποθέτει μιάν ἄλλη ἀντίληψη γιά τή θεωρία, πού ἰσοδυναμεῖ μέ μιᾶ διαφορετική ἐκτίμηση τῆς θεωρητικῆς ἐξάρτησης, εἴτε τοῦ νοήματος, εἴτε τῆς ἀναφορᾶς, καθῶς καί τῆς σχέσης τους μέ τόν προσδιορισμό τῶν ἀληθοτιμῶν. 'Η ἀντίληψη αὐτή ἐξετάζει τή θεωρία ὡς μία 'ὀπτική', ὅπου τό νόημα ἢ ἡ ἀναφορά πού προσδιορίζονται ἀποτελοῦν βασικό στοιχεῖο τῆς ταυτότητάς της καί φυσικά ἄμεσα συνδεδεμένο μέ τόν προσδιορισμό τῶν ἀληθοτιμῶν τῶν προτάσεών της. Αὐτήν ἀκριβῶς τή σύνδεση ἀπέφυγε ἀπ' τήν ἀρχή τῆς ρεαλιστικῆς του προσέγγισης ὁ Devitt, ξεχωρίζοντας τή σημασιολογική ἀπό τή γνωσιολογική ἐξάρτηση. 'Η ἀντίληψη ὁμως τῆς θεωρίας ὡς 'ὀπτικῆς' δέν ἐπιτρέπει τήν ἀποσύνδεση τοῦ προβλήματος τῆς ἐξάρτησης τοῦ νοήματος ἀπό τή σημασιολογική σύγκριση, ἀκόμη κι ὅταν ἀντί τοῦ νοήματος χρησιμοποιοῦμε τήν ἀναφορά. Πράγματι, ἡ κατανόηση μιᾶς θεωρίας ὡς 'ὀπτικῆς' ἰσοδυναμεῖ μέ τή σύλληψη μιᾶς συγκεκριμένης τάξης πραγμάτων καί φαινομένων (σ' ἕνα μεγάλο ἢ μικρό κομμάτι) τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. 'Η σύλληψη αὐτή

ἀποτελεῖ ταυτόχρονα τό νόημα καί τήν ἀναφορά ὡς πρός τά ὁποῖα ἰσχύει ἡ ὀπτική (ἢ ἀληθεύει ἡ θεωρία), ἄν τό κομμάτι τοῦ κόσμου πού διέπεται ἀπό τήν τάξη αὐτή τῶν φαινομένων ἀναγνωριστεῖ ὡς πραγματικό. Σ' αὐτό τό ἐννοιολογικό πλαίσιο, τό νόημα τῆς ὁποιασδήποτε συγκεκριμένης παρατηρησιακῆς ἢ ἄλλης πρότασης ταυτίζεται μέ τό μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου στό ὁποῖο θά ἴσχυε ἡ πρόταση.⁸

Τό πρόβλημα τώρα τῆς σημασιολογικῆς συγκρισιμότητας προκύπτει ἄμεσα ἀπό τό γεγονός αὐτῆς τῆς ταύτισης. Θά ἦταν ταυτολογία ἄν στό πλαίσιο αὐτό χρειαζόταν νά ποῦμε ὅτι ἡ σύλληψη τοῦ νοήματος ἀλλά καί τῶν συνθηκῶν ἀλήθειας μιᾶς παρατηρησιακῆς πρότασης ἐξαρτᾶται ἀπό τή θεωρία ἢ τήν ἀντίστοιχη ὀπτική της. Αὐτό πού δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τή θεωρία εἶναι ἡ συνολικότερη ἀποδοχή της, ἢ ἔστω ὁ τελικός καθορισμός τῶν ἀληθοτιμῶν τῶν προτάσεών της, μέσα ὅμως ἀπό μιᾶ ἄλλη διαδικασία, μιᾶ διαδικασία 'ἀναγνώρισης' ἢ 'ἀναζήτησης' τῆς πραγματικότητας (ἢ τοῦ 'ὑπαρκτοῦ') τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς τῆς ὀπτικῆς. Τό ἀντίστοιχο αὐτῆς τῆς διαδικασίας, στή ρεαλιστική προσέγγιση τοῦ Devitt, συμπεριλαμβάνει τήν ἐπιλογή τῶν θεωριῶν ἀπό τίς ὁποῖες ἔμμεσα προσδιορίζεται ἡ ἀναφορά, καί χαρακτηρίζεται ὡς θέμα γνωσιολογικό. Γνωσιολογικό ἐπίσης χαρακτήρα μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει καί ἡ παραπάνω διαδικασία 'ἀναγνώρισης' τῆς πραγματικότητας τῆς ὀπτικῆς, χωρίς ὅμως νά συνδέεται μέ (ἢ νά προσφέρει λύση πρός) τό σημασιολογικό πρόβλημα τῆς σύγκρισης ὅπως ἀρχικά διατυπώνεται.

Τί συμπεριλαμβάνει ὅμως αὐτή ἡ διαδικασία ἀναγνώρισης; Καταρχήν εἶναι τό πεδίο στό ὁποῖο μπορεῖ νά νοηματοδοτηθεῖ ὁ κατά τόν Feyerabend ἀνταγωνισμός τῶν ἀσύμμετρων, ἢ μή συγκρίσιμων μέ τήν κλασική σημασιολογική ἔννοια τῆς σύγκρισης, θεωριῶν. Τό ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μπορεῖ φυσικά νά θεωρηθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα σύγκρισης μέ κάποια εὐρύτερη ἔννοια ἀπό τήν κλασική σημασιολογική. Ἡ διαφορά λοιπόν μέ τή ρεαλιστική προσέγγιση βρίσκεται ἀκριβῶς στή φύση τῆς καθοριστικῆς σύγκρισης. Γιά τήν 'ὀπτική' ἀντίληψη τῶν θεωριῶν, ἡ κλασική σημασιολογική σύγκριση δέν εἶναι ἐφικτή. Κάποια ἄλλη, μέ εὐρύτερη ἔννοια, 'σύγκριση' — ἢ (γνωσιολογικός) ἀνταγωνισμός — διενεργεῖται κατά τήν ἀναζήτηση ἢ ἀναγνώριση τῆς 'πραγματικῆς' ἀναφορᾶς τῶν συγκρουόμενων θεωριῶν, μιᾶ ποιοτικά διαφορετική καί πολυπλοκότερη διαδικασία ἀπό αὐτήν πού ὑπονοεῖ ἡ ρεαλιστική ὑπόθεση ἐπιλογῆς πλαισίων ἀναφορᾶς. Ἡ 'ὀπτική' διαδικασία σύγκρισης ἢ ἀνταγωνισμοῦ τῶν θεωριῶν στηρίζεται στή σύγκρουση ἐναλλακτικῶν φυσικῶν ἐρμηνειῶν ἢ τρόπων συσχέτισης ἐννοιῶν καί παραστάσεων, πού ἀποτελοῦν προσεγγιστικά αὐτό πού καθορίσαμε ὡς 'ὀπτικές' τῶν θεωριῶν.

Τά σημαντικότερα στοιχεῖα γιά τό βᾶσιμο τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Feyerabend,

ὅσον ἀφορᾷ τή δυνατότητα σύγκρισης τῶν ἀσύμμετρων θεωριῶν, περιέχονται στά κεφάλαια 6, 7 τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ὅπου ἐξετάζει τό σκεπτικό τοῦ Γαλιλαίου μέ τό ὁποῖο προσεγγίζει τά ἀντίπαλα ἐπιχειρήματα γιά τήν κίνηση τῆς γῆς. Στό ἀπόσπασμα ἀπό τό *Dialogue*, στό ὁποῖο παραπέμπει ὁ Feyerabend⁹, φαίνεται ὅτι ἡ τακτική τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Γαλιλαίου ξεκινάει μέ τήν προσπάθεια ἑνός νοητικοῦ διαχωρισμοῦ τῆς κοινῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης ἀπό τήν ἐνσωματωμένη πρόσθετη σ' αὐτήν φυσική ἐρμηνεία της. Τό περιεχόμενο τῶν ἐνσωματωμένων αὐτῶν φυσικῶν ἐρμηνειῶν εἶναι καί τό ἀντικείμενο τῆς διαφωνίας, ἐφόσον, ὅπως παρατηρεῖ στό παρακάτω ἀπόσπασμα ὁ Γαλιλαῖος, δέν εἶναι δυνατόν νά διαφωνοῦμε στό ἐπίπεδο τῆς ἀπλῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης.

“Θά προτιμοῦσα, ὁ συγγραφέας αὐτός νά μήν μπαίνει σέ τόσο κόπο προσπαθώντας νά μᾶς κάνει νά καταλάβουμε μέσω τῶν αἰσθήσεων μας ὅτι ἡ κίνηση τῶν σωμάτων πού πέφτουν εἶναι μιά ἀπλή εὐθύγραμμη κίνηση καί τίποτ' ἄλλο, οὔτε νά θυμώνει καί νά παραπονεῖται ἐπειδή ἀμφισβητεῖται κάτι τόσο προφανές, καθαρό καί ἐκδηλο. Δείχνει ἔτσι νά πιστεύει πώς ὅσοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ κίνηση δέν εἶναι εὐθύγραμμη ἀλλά μᾶλλον κυκλική, βλέπουν πράγματι τήν πέτρα νά διαγράφει ἕνα τόξο, ἐφόσον ἐπικαλεῖται τίς αἰσθήσεις καί ὄχι τή λογική τους γιά νά ξεκαθαριστεῖ τό ζήτημα. Δέν εἶναι ὅμως αὐτό τό θέμα, Simplicio· διότι ὅπως κι ἐγώ. . . δέν ἔχω δεῖ ποτέ οὔτε καί περιμένω νά δῶ τήν πέτρα νά πέφτει διαφορετικά κι ὄχι κατακόρυφα, ἔτσι πιστεύω ὅτι θά φαίνεται καί στά μάτια ὁποιουδήποτε ἄλλου. Καλύτερα λοιπόν νά παραμερίσουμε τήν ἐμφάνιση, γιά τήν ὁποία ὅλοι συμφωνοῦμε καί νά χρησιμοποιήσουμε τή δύναμη τῆς λογικῆς, εἴτε γιά νά ἐπιβεβαιώσουμε τήν ἀλήθεια της εἴτε γιά νά ἀποκαλύψουμε τήν πλάνη.”

Ἐδῶ, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν πιστεύουμε ἢ ὄχι στήν ὄντολογία μᾶς προσδιορίσιμης κοινῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης, εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἀπλή ἔννοια τῆς ἀναφορᾶς (στά ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων) δέν θεωρεῖται ὅτι μπορεῖ νά λειτουργήσει ὡς κριτής τῶν φυσικῶν ἐρμηνειῶν. Ἡ ‘ἀλήθεια’ ἢ ἡ ‘πλάνη’, ἐφόσον δέν ἀμφισβητεῖται τό γεγονός-ἀντικείμενο τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης, ἀφοροῦν τίς συνοδεύουσες φυσικές ἐρμηνεῖες, φυσικές σημασίες ἢ ‘ὀπτικές’, καί ἀποτελοῦν προϊόντα διαλόγου, ὑποχρεωτικά στή σφαῖρα τῆς ‘λογικῆς’. Ὅτιδήποτε, λοιπόν, ἔχει γνωσιακό ἐνδιαφέρον, βρίσκεται σέ μιά σφαῖρα ἄλλη ἀπό αὐτήν τῆς ἀπλῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης. Οἱ φυσικές ἐρμηνεῖες (ἢ ὀπτικές) πού κυριαρχοῦν σ' αὐτή τήν ἄλλη σφαῖρα νοηματοδοτοῦν ὅτιδήποτε εἶναι αὐτό τό ὁποῖο θά μπορούσαμε θεωρητικά νά ξεχωρίσουμε ὡς περιεχόμενο τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης. Ἡ παρέμβαση τοῦ Feyerabend τονίζει αὐτόν τόν συσχετισμό προβάλλοντας ἰδιαίτερα τή γλωσσική διάσταση τοῦ παρατηρησιακοῦ γεγονότος ἢ φαινομένου:

“Η περιγραφή μιᾶς συνηθισμένης κατάστασης είναι, για τόν ἀφηγητή, ἕνα γεγονός ὅπου πρόταση καί φαινόμενο είναι ἀλληλένδετα. Αὐτή ἡ ἐνότητα είναι τό ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας μάθησης πού ἀρχίζει ἀπό τά παιδικά μας χρόνια. Ἀπό πολύ νωρίς μαθαίνουμε νά ἀντιδροῦμε στίς καταστάσεις μέ τίς κατάλληλες ἀποκρίσεις, γλωσσικές ἢ ἄλλες. Οἱ τρόποι διδασκαλίας *συγκεκριμενοποιῶν* τήν “ἐμφάνιση” ἢ τό “φαινόμενο” καί ταυτόχρονα παγιώνουν μιᾶ σταθερή *σύνδεση* μέ τίς λέξεις, ἔτσι ὥστε τελικά τά φαινόμενα νά μιᾶνε γιά τόν ἑαυτό τους χωρίς ἐξωτερική βοήθεια ἢ γνώση. Τά φαινόμενα λοιπόν *εἶναι* αὐτό πού οἱ συνδεδεμένες μ’ αὐτά προτάσεις ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι. Ἡ γλώσσα πού “μιᾶνε” ἐπηρεάζεται φυσικά ἀπό τίς πεποιθήσεις προηγούμενων γενιῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν διατηρηθεῖ τόσο πολύ καιρό ὥστε δέν ἐμφανίζονται πιά ὡς ξεχωριστές ἀρχές ἀλλά εἰσέρχονται στούς ὅρους τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας καί, μετά τήν ἐπιβεβλημένη ἐκπαίδευση, φαίνεται ὅτι πηγάζουν ἀπό τά ἴδια τά πράγματα.”¹⁰

Ἡ ταύτιση αὐτή φαινομένου καί γλωσσικῆς ἐκφρασης τόν ὁδηγεῖ ἄμεσα στό πρόβλημα τῆς σύγκρισης:

“Στό σημεῖο αὐτό ἄς ὑποθέσουμε ὅτι θέλουμε νά συγκρίνουμε στή φαντασία μας καί τελείως ἀφηρημένα τά ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας διαφορετικῶν γλωσσῶν πού ἔχουν ἐνσωματώσει διαφορετικές ἰδεολογίες. Ἄς ὑποθέσουμε ἀκόμη ὅτι θέλουμε ν’ ἀλλάξουμε συνειδητά μερικές ἀπό τίς ἰδεολογίες αὐτές καί νά τίς προσαρμόσουμε σέ πιό “σύγχρονες” ἀπόψεις. Εἶναι πολύ δύσκολο νά ποῦμε μέ ποιόν τρόπο ἡ πράξη αὐτή θ’ ἀλλάξει τήν κατάστασή μας, . . .”¹¹

Ὡς λύση τοῦ προβλήματος προτείνει, σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τοῦ Γαλιλαίου, τήν ἀποκάλυψη καί κριτική ἐξέταση τῆς ἐγκυρότητας τῶν φυσικῶν ἐρμηνειῶν πού διέπουν τίς ‘παρατηρήσεις’ στίς ὁποῖες στηρίζονται οἱ θεωρίες. Γιά τήν ἐξέταση αὐτή ὅμως δέν μποροῦμε προφανῶς νά σταθοῦμε σέ οὐδέτερο ἔδαφος ἀλλά μόνο σέ ἄλλες φυσικές ἐρμηνεῖες:

“Ἄν μιᾶ φυσική ἐρμηνεία δημιουργεῖ προβλήματα σέ μιᾶ ἐλκυστική ἄποψη καί ἂν ἡ ἀπολοιφή της μετακινεῖ τήν ἄποψη ἔξω ἀπό τό πεδίο τῆς παρατήρησης, τότε ἡ μόνη ἀποδεκτή διαδικασία είναι ἡ χρησιμοποίηση καί ἄλλων ἐρμηνειῶν γιά νά δοῦμε τί συμβαίνει. . . Τό πρῶτο βῆμα τοῦ Galileo στήν ἐνιαία του ἐξέταση τῆς θεωρίας τοῦ Copernicus καί μιᾶς οἰκείας ἀλλά κρυμμένης φυσικῆς ἐρμηνείας είναι ἡ ἀντικατάσταση τῆς τελευταίας ἀπό μιᾶ διαφορετική ἐρμηνεία. Μ’ ἄλλα λόγια ὁ Galileo εἰσάγει μιᾶ νέα παρατηρησιακή γλώσσα.”¹²

Ὁ Feyereabend περιγράφει στό κεφάλαιο 7 τήν τεχνική τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς τῆς νέας παρατηρησιακῆς γλώσσας ἀπό τόν Γαλιλαῖο. Ἀξίζει νά προσέξει κανεῖς τίς λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς περιγραφῆς¹³ γιά νά ἐκτιμήσει τή σημασία

δύο έννοιων πού εισάγονται σ' αυτό τό κεφάλαιο: τή μέθοδο τῆς ανάμνησης γιά τήν ἐπιβολή τῆς νέας παρατηρησιακῆς γλώσσας καί τό χαρακτηρισμό τῆς ἀντίστοιχης πρὸς αὐτήν φυσικῆς ἐρμηνείας ὡς ἐμπειρίας πού ἐπινοήθηκε. Γιά τήν κατανόηση τοῦ περιεχομένου μιᾶς ὀπτικῆς καί τοῦ ρόλου τῆς στή θέση τῆς ἀσυμμετρίας θά πρέπει νά ἐλέγξει κανεὶς τή δυνατότητα τῆς νοηματικῆς λειτουργικότητας αὐτῶν τῶν έννοιων. Δέν θά ἐπιχειρήσω νά ἀναλύσω τό κείμενο τοῦ Γαλιλαίου ὡς πρὸς αὐτό ὁ Feysabend θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ἐπαρκῆς. Θά χρησιμοποιήσω ὅμως ἓνα ἀπλό πρότυπο συγκρότησης τῶν ἐμπειρικῶν στοιχείων πού ἀποτελοῦν τό ἀντικείμενο μελέτης τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν ὥστε νά διαφαίνεται ἀπό τήν ἀντιστοίχιση τοῦ προτύπου μέ τίς παραπάνω έννοιες ἢ λογική τους συνέπεια καί γενικά ἢ βιωσιμότητά τους. [Ἐξάλλου τό πρόβλημα τῆς ἀσυμμετρίας ἔχει κυρίως ἐξεταστεῖ ἀπό τήν πλευρά αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς λογικῆς τῆς συνέπειας.]

Τό πρότυπο μπορεῖ νά διατυπωθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου σέ μιᾶ ὀρολογία συνόλων ἢ ὀποία ἐπιτρέπει τή σαφή ἀντιστοίχισή του μέ τίς κεντρικές έννοιες τοῦ προβλήματος τῆς ἀσυμμετρίας. Αὐτό εἶναι ἐφικτό ἐφόσον θεωρήσουμε, π.χ., ἓνα φαινόμενο ὡς σύνολο χαρακτηριστικῶν στοιχείων, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν τά στοιχεῖα αὐτά εἶναι ἄλλα φυσικά ἀντικείμενα καί ἄλλα σχέσεις (σχέσεις μετρικές, σχέσεις διατάξεων κλπ.). [Ἡ θεώρηση μιᾶς σχέσης ὡς συνόλου τῶν δυνατῶν συμβάντων πού τήν ἱκανοποιοῦν δέν εἶναι ἀναγκαῖα, ἂν καί βοηθάει στήν ἐξοικείωση τῆς ιδέας τοῦ φαινομένου ὡς συνόλου ἐμπειρικῶν στοιχείων.]

Ἡ έννοια τῆς ὀπτικῆς καί ἡ σχέση τῆς μέ τό πρόβλημα τῆς ἀσυμμετρίας προκύπτουν ἀπό δύο βασικές ἀπροσδιοριστίες πού ἐμφανίζονται μέσα ἀπό τή συνολοθεωρητική συγκρότησι τοῦ προτύπου τῶν ἐμπειρικῶν στοιχείων. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ τό σύνολο τῶν φαινομένων ἐνός πεδίου πού ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἐφαρμογῆς μιᾶς θεωρίας. Ἡ ἀπροσδιοριστία ὀφείλεται στό ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά θεωρήσουμε τό σύνολο αὐτό ἀνοιχτό καί ἄρα τό σύνολο πού εἶναι γνωστό, σέ κάποια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, μεταβαλλόμενο. Ἡ μεταβλητότητα αὐτή προκύπτει ἀπό τή λογική διαπίστωση ὅτι σέ κάθε πεπερασμένο σύνολο (καί ἰδίως σύνολο σύνθετων "ὄντων" ὅπως εἶναι τά φυσικά φαινόμενα) ὑπάρχουν δυνάμει περισσότερες ἀπό μία διακριτές χαρακτηριστικές ιδιότητες πού ἰσχύουν, ὄχι ὅμως ἀποκλειστικά, γιά τά στοιχεῖα τοῦ συνόλου. Ὑπάρχουν ἄρα περισσότερα ἀπό ἓνα εὐρύτερα σύνολα πού περιέχουν καί τά ἐπιπλέον στοιχεῖα ἐκτός ἀπό αὐτά τοῦ ἀρχικοῦ συνόλου, τά ὀποῖα ἱκανοποιοῦνται ἀπό τίς διάφορες χαρακτηριστικές ιδιότητες. Κάθε τέτοιο εὐρύτερο σύνολο μέ τήν ἀντίστοιχη χαρακτηριστική του ιδιότητα ἀποτελεῖ συστατικό στοιχεῖο μιᾶς ὀπτικῆς.

Ἡ δεύτερη ἀπροσδιοριστία ἀφορᾷ τό σύνολο τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων (σύμφωνα μέ τήν παραπάνω εὐρεία έννοια τοῦ ἐμπειρικοῦ στοιχείου)

ένός φαινομένου. Οί ίδιοι λόγοι πού επιβάλλουν τήν “άνοιχτότητα” τοῦ συνόλου τῶν φαινομένων τοῦ πεδίου επιβάλλουν καί τήν “άνοιχτότητα” τοῦ συνόλου τῶν χαρακτηριστικῶν ενός φαινομένου· ἀπό ἕνα συγκεκριμένο σύνολο ἐμφανίσεων πού ἔχουν ταξινομηθεῖ ὡς φαινόμενο Λ δέν μπορεῖ νά καθοριστεῖ τό σύνολο ὅλων τῶν δυνατῶν ἐμφανίσεων πού θά μπορούσαν νά ταξινομηθοῦν ὡς Λ μέ ἕναν μόνο τρόπο. Ἀλλά ἀκόμη καί σέ μία συγκεκριμένη φάση τῆς εξέλιξης τῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητας ὅπου θά μπορούσε νά θεωρήσει κανεῖς προσωρινά ὡς σταθερά τά δύο παραπάνω εἶδη ἀνοιχτῶν συνόλων (ἢ ὅτι ἀπλῶς δέ μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ μεταβλητότητά τους), ἐμφανίζεται ἕνα ἄλλο εἶδος “ἐσωτερικῆς” ἀπροσδιοριστίας πού προετοιμάζει γιά τίς δύο προηγούμενες.

Ἐστω $\Phi_0 = \{\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_i\}$ τό προσωρινά σταθερό σύνολο φαινομένων ενός πεδίου καί $\varphi_1 = \{V_{11}, V_{12}, \dots, V_{1k}\}$, $\varphi_2 = \{V_{21}, V_{22}, \dots, V_{2l}\}$, \dots , $\varphi_i = \{V_{i1}, V_{i2}, \dots, V_{i\mu}\}$ τά στοιχεῖα τοῦ Φ_0 ἐκφρασμένα ὡς σύνολα τοῦ ἐπίσης προσωρινά σταθεροῦ ἀριθμοῦ τῶν χαρακτηριστικῶν τους. Ἄς θεωρήσουμε τώρα τά κοινά χαρακτηριστικά αὐτῶν τῶν συνόλων, δηλαδή τήν τομή τῶν $\varphi_1 \dots \varphi_i$, $T\varphi$. Ἄν ἡ $T\varphi$ ὑπάρχει (δέν εἶναι κενό σύνολο) καί περιέχει ἕναν σημαντικό ἀριθμό στοιχείων, τότε τό δυναμοσύνολό της $P(T\varphi)$ (τό σύνολο ὅλων τῶν ὑποσυνόλων της πού συμπεριλαμβάνει καί τήν ἴδια τήν $T\varphi$) ἀποτελεῖ μία πλούσια πηγὴ ἐναλλακτικῶν ὑποθέσεων ὡς πρός τό ποιός εἶναι ὁ ἀντιπροσωπευτικότερος πυρήνας χαρακτηριστικῶν τοῦ πεδίου φαινομένων Φ_0 . Τά κοινά αὐτά χαρακτηριστικά, ἢ πυρήνες τοῦ Φ_0 , ἐπεκτείνονται ἀναπόφευκτα σέ δυνατές ἐπιλογές ἢ ὀπτικές τοῦ συνολικοῦ πεδίου, ἀλλά καί τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ κάθε φαινομένου αὐτοῦ τοῦ πεδίου, ἐφόσον περιέχονται σέ ὅλα τά (μέχρι τῆ στιγμὴ ἐκείνη γνωστά) στοιχεῖα-φαινόμενά του. Μ' ἄλλα λόγια τά μέλη τοῦ $P(T\varphi)$ συνιστοῦν ἐναλλακτικούς “ὀδηγούς” στή σύλληψη τοῦ συνόλου τῶν φαινομένων τοῦ πεδίου καί τῶν χαρακτηριστικῶν τους καί “πιέζουν” τήν ὑπόθεση προσωρινῆς σταθερότητας ξεκινώντας μία ἀλληλεπίδραση τῶν δύο βασικῶν εἰδῶν ἀπροσδιοριστίας· ἡ σύλληψη ενός ἄλλου πεδίου φαινομένων (ἢ συνόλου $\Phi \neq \Phi_0$) ἐπιδρᾷ φυσιολογικά στήν ἀντίληψη τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μελῶν του καί ἐπομένως στήν τομή τους ἢ ὁποῖα παράγει ἕνα νέο σύνολο “ὀδηγῶν” σύλληψης πεδίου, κ.ο.κ. (Στήν πλήρη κίνηση αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης τά προηγούμενα σύνολα Φ_0 καί $\varphi_1, \dots, \varphi_i$ ἀποτελοῦν ἀπλῶς στοιχεῖα τῶν δυναμοσυνόλων ὀριακῶν συλλήψεων ἀντίστοιχα γιά τό Φ καί τά σύνολα τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μελῶν του.)

Τό πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης ἀποτελεῖ, γιά νά ξαναγυρίσουμε στόν ἰσχυρισμό τοῦ Feysabend, τό πλαίσιο διαλόγου καί ἀντιπαράθεσης τῶν “ὀπτικῶν”, δηλαδή τό πλαίσιο σύγκρισης τῶν ἀσύμμετρων θεωριῶν. Εἶναι τό πλαίσιο πού ἀπεικονίζει μία συνθετότερη πραγματικότητα τῆς ἐπι-

στημονικῆς καί γενικότερα τῆς γλωσσικῆς δραστηριότητας ὅπου οἱ κλασικές χρήσεις τῶν ἐννοιῶν τῆς ἀναφορᾶς καί τοῦ ἀντικειμενικοῦ κριτηρίου χάνουν τό πεδίο ἐφαρμογῆς τους. Γι' αὐτό καί ἡ ἐννοια τῆς σύγκρισης ἔχει νόημα περισσότερο ὡς παραγωγική διαδικασία — κατά τήν ὁποία νέες ὀπτικές προκύπτουν ἀπό τή ζύμωση τῶν προηγούμενων μέσα στό πλαίσιο ἀλληλεπίδρασης τῶν ἐμπειρικῶν στοιχείων — παρά ὡς μηχανισμός ἐπιλογῆς. Μιά τέτοια παραγωγική διαδικασία σύγκρισης συνεπάγεται ἄμεσα τήν ἀνάγκη ἐνός μεθοδολογικοῦ πλουραλισμοῦ στήν ἐπιστήμη ὥστε νά ὑπάρχει δυνατότητα προσαρμογῆς μέ τίς ἐμφανίσεις νέων ὀπτικῶν. Πέρα ἀπ' αὐτό ὅμως, ὁ μεθοδολογικός πλουραλισμός προκύπτει καί ἀπό τά εἶδη τῆς ἀπροσδιοριστίας πού ἐξετάσαμε παραπάνω. Γιά τόν ἴδιο λόγο πού δέν μποροῦμε νά καθορίσουμε τό σύνολο ὅλων τῶν δυνατῶν ἐμφανίσεων πού θά μποροῦσαν νά ταξινομηθοῦν ὡς φαινόμενο Α, δέν μποροῦμε νά καθορίσουμε καί τό σύνολο τῶν κανόνων πού ὀριοθετοῦν μία κανονιστική δραστηριότητα ὅπως ἡ ἐπιστήμη ἢ τό παιχνίδι. Ἡ φύση, π.χ., τῶν κανόνων πού διέπουν τά παιχνίδια δέν εἶναι γνωστή. Γνωστά εἶναι μόνο πεπερασμένα σύνολα κανόνων πού δέν μποροῦν νά ἐπιβάλλουν μηχανικά μία ἀπόφαση γιά τήν ὀριστική ταξινόμηση μιᾶς νέας δραστηριότητας πού μοιάζει μέ παιχνίδι. [Π.χ., ποιοί εἶναι οἱ κανόνες ἐνός ποδοσφαιρικοῦ ἀγῶνα πού συμβιβάζονται μέ τή δυνατότητα νά ὑπάρξει κάποιο τελικό ἀποτέλεσμα; Τραγικές ἱστορίες δαιτητῶν καταμαρτυροῦν τήν ἀπροσδιοριστία αὐτοῦ τοῦ συνόλου.]

Ἡ ὀρθολογικότητα τελικά πού ἀρμόζει σ' ἕνα τέτοιο πλαίσιο παραγωγῆς καί ὄχι ἀπλῆς ἐπιλογῆς μοιάζει μέ τή διαχρονική (μή στιγμιαία) ὀρθολογικότητα τοῦ Lakatos¹⁴ — μία ὀρθολογικότητα πού συνειδητοποιεῖ τούς κανόνες τῆς στήν πορεία τῆς ζύμωσῆς τῆς μέ τήν πραγματικότητα καί πού μπορεῖ νά συμβιβαστεῖ μόνο μέ μία πληρέστερη ἐννοια τοῦ ρεαλισμοῦ ὅπως προκύπτει ἀπό τήν παραπάνω ἐννοια συγκρότησης καί ἀλληλεπίδρασης τῶν ἐμπειρικῶν στοιχείων.

Βιβλιογραφία

- Devitt Michael, "Against Incommensurability", *Australasian Journal of Philosophy*, τόμος 57, 1979, σσ. 29 - 50.
- Feyerabend P., "Explanation, Reduction and Empiricism", *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Τόμος III, 28 - 97, 1962.
- » Ἐνάντια στή Μέθοδο, Ἐκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983.
- Κουτοῦγκος Α., Ἡ σύγκρουση Ἐπιστήμης καί Ἐπιστημολογίας, Ἐκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983.
- Moberg Dale, "Are there rival incommensurable theories?", *Philosophy of Science*, 1979, Τόμος 46, σσ. 244 - 262.

Σημειώσεις

1. [1962], σ. 39.
2. [1979].
3. Ός άνω, σ. 32.
4. Ός άνω, σ. 33.
5. Ός άνω, σσ. 36 - 37.
6. Τή σημασία αυτή τής γνωσιολογικής εξάρτησης — 'εξάρτησης' πού διαλύει στην ούσία τό πρόβλημα τής εξάρτησης, και άρα τής σύγκρισης — αναγνωρίζει έμμεσα και ό Devitt όπως φαίνεται από τό παρακάτω σχόλιο: "Ironically enough it is the whole-hearted adoption of the just-mentioned epistemic doctrine about observation statements that helps undermine I T." (ός άνω, σ. 33).
7. "... (i) this epistemic worry is one we have everywhere, (ii) it has nothing to do with I T and meaning change: we have it *even where meanings don't change*" (ή ύπογράμμιση δική μου) (ός άνω, σ. 49).
8. Έδω δεχόμαστε άξιωματικά ότι ή σύλληψη μιās τάξης πραγμάτων δέν διαφέρει σέ τίποτα από τή σύλληψη τής παρουσίας της ως μέρος τοῦ πραγματικοῦ κόσμου.
9. Ένάντια στη Μέθοδο, Έκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, 1983, σελ. 107.
10. Ός άνω, σελ. 109.
11. Ός άνω, σελ. 109.
12. Ός άνω, σελ. 117.
13. Ός άνω, σελ. 119 - 131.
14. Βλ. Α. Κουτοδγκος [1983], σσ. 111 - 119.